

לתרגם את עקשות הגורל

דן צלקה

היה קל יותר להסתדר. רק אחרי-כך, כאשר המאמץ המלחמתי גבר והצבא הסובב ייטי התחיל לסגת, החל המצב בכל האזור הזה להיות הרבה יותר קשה, והיה רעב ממש.

בהתחלה היינו בקולחוז, ובפעם הראשונה ראיתי כיצד נראית אוכלוסיה של מקום כזה ברוסיה. אנחנו גלנו אצל קוריאני אחד. היו שם הרבה אנשים מקוריאיה. גרנו אצל האיש הזה, בקולחוז, בחדר אחד. בחדר היתה מעין עלייה, דרגש ענק, אולי מטר מהרצפה, ועל הדרגש הזה גרנו. מין במת-קרשים.

בקולחוז עבד אבי תחילה בתור סייס, הוא היה נהג בווארשה, ועבודתו כסייס היתה דומה קצת לעבודתו הקודמת. אחרי-כך הוא מצא שם, בקולחוז, איזה אוטו ישן, מיקן אותו ונסע בו זמן מה, בתור נהג. עד כמה שאני זוכר זה היה האוטו היחיד בקולחוז.

אחרי-כך עברנו משם, למקום אחר, ליד בית-חרושת ענק, סמוך לעיר שאותה אני זוכר היטב, ממש עיר גדולה, גימבול, גימבול. גימבול היה משורר קאזאחי, אנאלפאבית שהיה משורר גדול. הקאזאחים מכנים משורר כזה כשם אקין — זה מין טרובא-דור שפורט על כלי-מיתרים ושר. גימבול היה בזמן ההוא כן יותר ממאה שנה. נדמה לי שהוא התחיל לחבר את שיריו בגיל מאוחר, אולי שישים. וכאשר אנחנו היינו שם, אני זוכר כי בשירים שלו הגה מחניף לסטאלין. אלה לא היו כבר שירים מהסוג השבטי. אני זוכר אפילו כמה מהשירים שלו, שרבים מהם היו מודפסים, או אפילו חרוטים בשיש בכניינים ציבוריים. הוא היה איש חשוב וידוע, ואני זוכר גם את התצלומים שלו, איש עם זקן, מין הוציא-מין כזה.

בכלל, הצד הזה, הסיני, הוויטנאמי, כלט שם מאוד. היו חובשים מין כובעים סיניים ולובשים גלימות, חאלאטים האופייניים לאזור ההוא. רבים גרו באוהלים. אני זוכר שאני ועוד אחד היינו הולכים לאוהלים שלהם, להסתכל ולשבת. הם היו נותנים לנו תה. נהגו לשתות המון תה, והיו לבושים חם מאוד, בפרוות, גם בקיץ. אני למדתי כמובן מהר מאוד רוסית, וגם ידעתי לדבר קצת קאזאחית. עד גיל חמש-עשרה עוד ידעתי כמה מאות מלים. אחרי כן שכחתי. היו שם אנשים נפל-אים. קשה מאוד לשכוח את הנדיבות שלהם, את הדאגה, את הדברים שעשו למען הגולים. אני זוכר, למשל, אשה אחת שטיפלה בנו, אשה נפלאה. אפשר היה לחוש מסורת מוסרית מיוחדת בעם הזה. עזרה מובנת מאליה, מין סוג של טוהר. היא היתה קאזאחית?

לא, היא היתה רוסיה. אבל העולם היה עולם דפוק. אבא שלי עבד שם בקאופרא-טיב של סנדלרים, ושם נאסר וישב חודשים בבית-סוהר.

ידעו שהוא יהודי?

ידעו שהוא יהודי, אבל הוא נאסר, יחד עם כל הקאופראטיב, מפני שהם לא מילאו איזו נורמה שהיו צריכים לעשותה. אז כבר החלו תקופות של רעב ממש. לא היה מה לאכול, חוץ מעשב. ואמנם צומח שם עשב מיוחד, ידוע מאוד ברוסיה, שאפשר לאכול אותו, הוא קצת פיקנטי, חמצמץ, לא סתם עשב. בתקופה מסויימת אכלנו רק סלק-סוכר, כי באיזור הזה גידלו כמויות גדולות של סלק-סוכר, ובת-קופה אחרת — רק העשב הזה. ואז כבר ראיתי הרבה אנשים נפוחים מרעב, דבר מפחיד מאוד. היו אנשים, כאבי, שהיתה להם שליטה עצמית מצויינת, אם היה מקבל פרוסת-לחם, אפילו קטנה, היה מחלק אותה ושומר חלק בשביל האשה והילד. אפילו אחותי נולדה שם, בשנת ארבעים-ושלוש. אבל אנשים אחרים, כשהיו רעבים מאוד נהגו לאכול כל מיני דברים, גם טינופת. ורבים היו חולים ומתים. אני זוכר אנשים נפוחים, כי זה דבר משונה מאוד, מין נפיחות כזו, מיוחדת, כמו איזה גומי לא טוב, בלון לא טוב. ואז אפילו אני הרגשתי את הברוטליות החברתית העצומה, שאינה משאירה לך את הברירה, אלא לגנוב ולהיות קשוח מאוד. אם אתה רוצה להישאר בחיים. אפשר היה להרגיש שהציוויליזאציה היותר עתיקה שהיתה שם, נשברה על ידי הקומוניסטים. ולא נותרו כמעט ערכים מסור-תיים שישאר את החברה, כגון הדת, האיסלאם או הנצרות. כל אלה כמעט לא השפיעו. השלטון המרכזי, שנראה כאילו שכבה דקה מאוד, המכסה על עולם ענק שכולו פאתיות, עוני, רעב, הברוטליות היתה בו רבה מאוד, אני זוכר הרבה קטטות עם סכינים, בריונות חמורה, לא סתם מכות, אלא עולם של פשע ממש. איך זה מתיישב שמצד אחד אתה מתאר עולם ברוטאלי, קרוב לאנארכיה, ומצד שני משטר צנטראליסטי חזק מאוד, טוטאליטארי?

לי יש הרגשה שאין כאן סתירה כמעט. מכל מקום, כשאני מנסה לדבר מתוך זכרונותיי, לא ממה שקראתי אחרי-כך, או שסיפרו לי — יש לי הרגשה ששני אלה שייכים זה לזה. למשל, כאשר היינו בקולחוז, כל אדם היה הולך בלילה לפתוח את תעלות-המים כדי להשקות את החלקה הפרטית שלו. זה היה דבר מקובל מאוד במסגרת העולם הצנטראליסטי של הקולחוז. ובאותה מידה, למשל, כאשר אמי עבדה בבית-חרושת לסוכר, אני חושב שכל הנשים שם היו מגניבות סוכר, ואם לא סוכר, אז סוככות דליים של מלאסה חומה.

הדבר נבע מזה שהמשטר השתלט רק על חלק מהאישיות של האדם. השלטון הצנטראליסטי נתפס כעולם קאפריזי במידה רבה. רוצה — שולח לבית-סוהר. ליד שלי נעצר במקרה ונשלח למחנה-עבודה. עכשיו אנחנו יודעים, כשקוראים את סולזניצין, שכל זה לא היה מקרי אלא תוצאה של החלטה פוליטית. אבל בעיני האדם שחי שם, העולם הצנטראליסטי נראה מקרי. כאילו עוברת קבוצת אנשים

ן צלקה, ממתי אתה זוכר את עצמך?

אני לא בטוח בזיכרוני הראשון. יכול להיות שאני זוכר אזעקה בווארשה, לפני אחת ההפצצות של חיל-האוויר הגרמני ב-1939. כשירדנו למרתף של הבית שלנו, אבל איני בטוח בזה. יכול להיות שזה זיכרון שהרכבתי מסיפורי ההורים. הייתי אז בן שלוש. איני בטוח בזה. לעומת זאת אני זוכר את הברחה מפולין, ככיוון הגבול הרוסי. מעבר בסירה, ואחרי-כך נסיעה בעגלות. זה היה בחורף של 1939.

בתחילת המלחמה גרמם בווארשה?

גרנו שם עד שנכנס הצבא הגרמני. אחרי-כך, חלק מהמשפחה שלנו נשאר, הם פחדו לצאת לרוסיה, כי הדבר לא נראה, להרבה אנשים, טוב יותר מאשר להישאר אצל הגרמנים. ואילו אבי ועוד שני אחיו, כן עברו את הגבול, הם העדיפו את רוסיה; ובאמת, הזכרונות הראשונים שלי הם מהזמן שעברנו את הגבול של ברית-המועצות. חיינו באוקראינה, אבי, אמי ואני. מאוחר יותר הועברנו לסיביר, כי הרוסים חשדו באנשים הורים שהגיעו אליהם מהעולם הקאפיטאליסטי. מאז אני זוכר בעיקר רכבות. הרכבות היו אחד היסודות החשובים ביותר של נוף ילדותי. ברוסיה, גם לפני פרוץ המלחמה, הרכבות היו תמיד עמוסות מאוד. הנסיעות היו איטיות מאוד, וארוכות מאוד, כך שאי-אפשר שלא לזכור אותן.

הישוב הקבוע הראשון שהיינו בו היה בסיביר, ואני זוכר אותו, כי לא דמה לשום דבר שנקרה לי קודם בדרכי, בחיי הקצרים. כאשר הגענו לסיביר היה קר מאוד. גרנו במקום שהיה בו פעם ישוב, של אנשים שהוגלו בשנות השלושים. אולי היו אלה איכרים עשירים, קוזאקים, ואנשים שהמשטר לא אהב אותם במיוחד. גרנו שם בצריף ענק, שכולו פרגודים ומחיצות. הגברים עבדו בעבודות קשות; היה שם נהר גדול, והיו חוטבים עצים ושולחים אותם באביב דרומה. גרנו שם שנה וחצי. בצריף-הענק גרו כמאה ושמונים איש. והיו בו המון "חדרים", כוכים.

בחוץ היה קר מאוד, והשלג גבוה ביותר. אני הייתי בן ארבע וחצי, ובחורף הייתי מתהלך בתוך השלג. הייתי קטן, והשכלים בתוך השלג גבוהים מאוד. נעים יותר ומלהיב היה כאשר בא האביב והקרח הפשיר; התחילה עונה נפלאה, מלאת מרץ. אמנם, המבוגרים סבלו מאוד. היה מעט מאוד אוכל, ואיש לא קיווה לצאת משם, חשבו שיישארו שם לעולמים. אבל אני לא כל כך זוכר את הצד הפחות-נעים.

מה אבא עשה?

הוא עבד, היה חוטב עצים. חלוקת-המוזון, (בייחוד של הלחם, מנה זעומה מאוד) נקבעה לפי הנורמות, לפי כמות העבודה שכל אחד עשה. והאנשים שעבדו הרבה, כחוטבי עצים, היו האנשים העשירים ביותר, כי במקום מאה ושלושים גרם לחם, היו מקבלים אולי מאתיים ועשרים, או משהו כזה.

היו שם רעבים?

היה מעט אוכל, אבל איני חושב שהיה שם רעב מוחלט. הרעב התחיל מאוחר יותר, כשעברנו דרומה, אחרי שפרצה כבר המלחמה בין גרמניה לברית-המועצות. אז היו מצבים של רעב ממש. בסיביר היה גם קר מאוד. אני זוכר, למשל, כילד, שאם היתה לך נזלת, הטיפות הפכו לקרח על הפנים, ולא היה נוח לעשות פיפי בחוץ. דברים כאלה זוכרים היטב.

אני זוכה-היטב את הרגשת השחרור כאביב, כאילו נפתח עולם חדש. נוף עליו עם אור חזק מאוד. רעבים. את הרגישות הראשונה לצבעים, לאור, אני זוכר כבר מאז, אור חזק מאוד ומעניין. זוהר, אור שאפשר לתהות עליו הרבה זמן. להסתכל בו. בני-המקום אמרו שמי שאינו מתרגל — מת. היה זה מקום אבוד. שממנו לא יוצאים. מובן שכולם חלמו לצאת משם. לצאת דרומה, אל השמש, למקומות חמים יותר, נדיבים יותר. האנשים נעשו, במידה מסוימת, מאושרים יותר כאשר פרצה המלחמה בין גרמניה לרוסיה, ורוסיה הפסיקה להיות בעלת-ברית של הגרמנים. ברגע שלאנשים שהיו בעלי-מרץ התאפשר לרדת דרומה, הם עשו זאת. כך נהגו גם הורי. והתחילה הנסיעה הראשונה, הענקית, ברכבות.

היה איזה יעד, או פשוט קבעו — דרומה?

דרומה יותר. הרוב עברו לרוסיה האסיאתית, לקאזאחסטאן, אפזקיסטאן, לכל המקומות האלה שפעם היו ממלכות אדירות של המונגולים. ושם כבר פעלו, כל מיני ארגונים, פולניים ויהודיים.

בהתחלה היה לאנשים כסף כי היו מוכרים את הדברים שהביאו אתם. אנחנו הבאנו אתנו מזוודות ובהן כל מיני דברים — פרווה של אמי, למשל. בהתחלה הדברים האלה עזרו מאוד. אבל במלחמת העולם השנייה, בייחוד ברוסיה, היו המון גנבים. ובאחת מתחנות-הרכבת גנבו לנו את רוב המטלטלים. הגנבים שם היו מאוד-מאוד מיומנים, מוכשרים, מתוחכמים. הצד הזה של הגניבה, של חבורות גנבים, תפס מקום נכבד בחיים בכרית-המועצות, ולא רק כשגנבו כמה מזוודות או חתכו את הכיס כסכין-גילוח, אלא גם בתחומים אחרים. זה היה עולם פשע ענק, ממש ענק. בהתחלה, כשהגענו לקאזאחסטאן, היה שם הרבה יותר טוב מאשר בסיביר, יותר אוכל, וגם נוף אחר, דומה קצת לארץ. מזג-אוויר חם. המון פירות, המון ירקות.

בעקבות הסידרה: "על עצמי לספר ידעתי, סופרים מספרים על ילדותם." התוכנית שודרה בגלי צה"ל. מראיין: גדעון לב-ארי. ערכה לשידור עשי וינש-טין. הביא לדפוס: אחוז בן עזר.

דן צלקה נולד בשנת 1936 בווארשה. אביו היה נהג מונית בעל תודעה סוציאליסטית, ואמו באה ממשפחה בורגנית בעיר סמוכה למוסקבה. מלחמת העולם השנייה הביאה לבריחת המשפחה מווארשה אל הגבול הרוסי, ומשם כפליטים לסיביר וקאזאחסטאן. ללא שורשים — פולני בין רוסים ויהודי בין פולנים, גדל דן צלקה עד גיל עשר. רק עם שובו לפולין החרבה גילה כעבור שנתיים-שלוש את מציאותו של עולם אחר, עולם של תרבות.

מושג של חזרה למקום חלום, אידילי. אבל לרכבת שעצרה מדי פעם, עלו גם אנשים שבאו ממחנות-ריכוז. ושמעתי על הסכון. קודם לא ידענו בדיוק מה קרה. ואז, כבר אז, נשמעו בתחנות-הרכבת הרבה קריאות אנטישמיות; היה גם פוגרום גדול בשנת ארבעים-ושש.

בשנים שהיית בקאזאחסטאן, הרגשת שאתה יהודי? ודאי הרגשתי. בישוב שהיינו בו, ליד ג'מבול, היה מלמד אחד שלימד אותנו, הילדים, לקרוא עברית. ידענו לקרוא מעט מאוד, אבל היכרנו את האותיות. בבית דיברו פולנית ויידיש. אני, כמוכן, הרגשתי שאני יהודי גם מפני שאצל הילדים הרוסיים יכולת למצוא הרבה אנטישמיות נדעות קדומות כדיבוריהם.

זייד שמעת? לא רק זייד אלא כל מיני חרוזים על הנושא הזה, שהיו נובעים מפייה בצורה טבעית. בנויים לתוך הלשון. והילדים אומרים אותם כי הם זוכרים את החרוזים הפשוטים.

אחר-כך אתה חוזר לווארשה. הבית שבו גרנו — היה הרוס. מקום מגורינו היה באחד הרחובות שנהרסו. בגיטו, ברחוב ג'לנה. וארשה היתה אז עיר הרוסה לגמרי. כל המרכז שלה, העיר העתיקה. חזרתם לגור במקום שהבית שלכם עמד בו קודם?

לא. אבא נסע לשם, ואילו אנחנו הגענו לשלזיה, לכרסלאו, היא ורצלב. עיר זו היתה הרוסה עוד יותר מווארשה. שבעים אחוז ממנה לערך, ממש עיר מלאה חורבות. אנחנו נכנסנו לאחת הדירות העזובות; דירה לא טובה, כי אבא נמצא בווארשה, הוא רצה לפגוש את החברים שלו ולחפש את אחיו ואחיותיו. בכל אופן, שמחתי שיצאנו מרוסיה, כי חשוב מאוד היה לכל האנשים — לצאת משם, לחזור. יותר לצאת מאשר לחזור.

מה זה עשה לנשמה שלך — ההרס. בוורוצלאב היו כל כך הרבה חורבות, שבהתחלה — גם בתי-ספר לא היו שם כלל. התחילו קצת לנקות את העיר. לפוצץ קירות, מכנים מסוכנים. בתיים. העיר היתה מלאה פיצוצים, וגם היו יורים, כי היה שם עולם תחתון פעיל מאוד. ואנחנו, הילדים, היינו מוצאים רימונים, וכדורים, מוציאים מהכדורים את אבק השריפה. היו לנו אקדחים. היינו ילדים בני עשר, אחת-עשרה, ולנו אקדחים מוסתרים בתוך החורבות. אני זוכר כיצד לי ולעוד שני חברים היה אקדח מוסתר בקומה שלישית, מאחורי החימום-המרכזי. בבית חרב. והיינו צריכים לטפס על כל מיני ברזלים מעוקמים כדי להגיע לשם.

היינו מוצאים הרבה נשק גרמני. היו לנו פגיונות. כך הסתדרנו בתוך העיר הזו. ואז התחילו לארגן את בתי-הספר, בתי-ספר של ילדי-מלחמה. בכיתה שלי היו ילדים מגיל שמונה עד שלוש-עשרה. עולם מיוחד של ילדים. למשל, ילד אחד, תקף פעם את אחד המורים בסכין, מפני שהלה העליב את החברה שלו. היא היתה בת שתים-עשרה, והוא בן ארבע-עשרה.

השם ארץ-ישראל אמר לך משהו? ודאי. לפני שהוקמו בתי-ספר בוורוצלאב למדתי כחצי שנה ב"חדר". היה שם בית-כנסת, ואנחנו בין היתר פוצצנו כמה חביות של חומר-נפץ בחצרו. למדנו ב"חדר", עם הרבי, כמה חודשים. כאשר אורגן בית הספר הראשון, התחיל לפעול "השומר-הצעיר", אני הייתי חבר "השומר-הצעיר" עד שאסרו את פעילותו בשנת 1949. ידעתי אז על ארץ-ישראל, על תמרים, על גמלים ועל בריכות-שתייה בקיבוץ צים. שמעתי שמעיר יערי רוכב על סוס לבן, דברים כאלה.

כיצד כל הנדודים הללו השפיעו עליך? אני חושב שמה שהכתוב את דרך התפתחותי, היו הגעגועים לעולם המנוגד בתוכי לית לעולם הזה של הרס מתמיד, שבו חייתי. הרגישות שלי לאור, שאני זוכר מגיל ארבע או חמש, היתה מפתיעה, ובעצם כמו שאומרים בסלנג אמריקאי — אני חושב שהייתי תמיד קצת "היי", אחר-כך, כאשר לקחתי פעם מריחואנה, ראיתי שתמיד הייתי קצת "היי". הרגישות שלי היתה מתודדת בכיוון הזה של אור. בווארשה, לאחר שכבר נפתחו המוזיאונים, הלכתי פעם לאחד מהם, וראיתי תמונת שצוירי במאה השמונה-עשרה. המלכים הפולנים היו מזמינים הרבה אמנים איטלקיים וצרפתיים, שיבאו לצייר בפולין. בווארשה צייר אז אחד הציירים האיטלקיים הידועים, אם כי לא הכי משובחים — פלוטו, שהיה אחיינו של קאנאלטו, הצייר הוונציאני הגדול. הוא צייר נדושה — מין מראות של וארשה. רחובות, פסלים, מראה כללי של רחוב, של אומון. והוא בהחלט החמיא לעיר, העניק לה צביון איטלקי מסויים. אידיאליזציה. והיה שם עוד צייר, צרפתי, שחי כארבעים שנה בפולין, ושמו נורב'לן דה לה ז'ורדן. וכמו שבלוטו היה מין קאנאלטו לעניים, הוא היה מין ואטו לעניים. הוא צייר נהר פיטורסקי, אדונים וגבירות יושבים מתחת לעצים ומסתכלים במין מלאנכוליה של ואטו על העולם, כאשר מאחוריהם העיר היפהפיה, עם הארמונות. ואני ראיתי הרבה מן היסודות של התמונות האלה בתוך העיר ההרוסה — ארמון, פסל ענק, כנסייה, ופתאום ראיתי שיש עולם אחר,

במסיכות, עם חרמש, וקוצרת כל מי שהיא תופסת. ומי שאינו נתפס, לא נתפס. העולם הפוליטי, הציבורי, נראה מקרי ואנארכי, בלתי ברור. מדוע בשנה זו נוהגים על פי יחס מסויים כלפי קבוצת אוכלוסיה זו או אחרת? האנשים לא תפסו זאת. ויכולתי גם להרגיש, אצל האנשים שגרנו אצלם, ושהיינו נפגשים אתם, כי היה ניגוד גדול מאוד בינם לבין הרוסים. הם חשו שינאה וסלידה וכזו ורצון ל"סדר" את הרוסים. הרגישו שהם מעין כובשים, זרים שבאו והשתלטו. השלטון המרכזי, שהיה אחראי לחברה, מושך בכל החוטים — נראה להם כמו אויב. אדונינו — אויבינו, כמו בזמן הפיאודליזם באירופה.

כאיזו מידה הרגשתם את המלחמה? במקום שבו גרנו, בעיירה ליד ג'מבול, היו הרבה בסיסי-אימונים של הצבא הרוסי. לשם חזרו גם הרבה חיילים נכים, שאותם ראיתי בבית-התרבות הענקי. היו לא מעטים כמו אותה אשה נחמדה שעזרה לנו. יש הרבה אנשים כאלה, אנשים שהם באמת הנושאים את החברה הזו, שהיא ברובה חברה לא-מוסרית. לא הפוליטיקאי-איש. האנשים האלה עדיין קיבלו את החינוך ישן, ואולי זה עניין של טבע. אני חושב שיש נפש, יש מין דבר כזה, אולי קשה לתפוס אותו. אבל הוא קיים. ואלה האנשים הנושאים על כתפיהם את החברה הזו, ולא אלה שכאלו אחראים לה באופן רשמי. בבית-התרבות ההוא היה מקלט-רדיו גדול, והיו שומעים כל הזמן את החדשות. והיו רוקדים לצלילי הרדיו. מנגנים באקורדיון, מקרינים סרטי-מלחמה שהרוסים היו עושים בזה אחר זה, ומנצחים בהם תמיד את הגרמנים. הגרמנים היו שפלים מאוד (כפי שהם באמת היו), אבל כסרטים הם היו ממש דימוניים, וגם נראו דוחים מאוד. וכמובן היו תמיד האימאגים הכמעט-קדושים של סטלין, דברים ענקיים, ממש האלה. לא סתם, כמו שאומרים: פולחן האי-שיות. יותר מזה.

אבל בעולם הזה היה גם משהו שמח מאוד, ומלא פאתוס השירים הרוסיים, ששמעתי אז בפעם הראשונה, כילד, עשו עלי רושם גדול. אלה היו שירים שאף פעם לא שמעתי אחר כך, לא בתקליטים ולא ברדיו. היו אלה השירים, שעליהם כתבו פעם הסופרים הרוסיים. חשופים מאוד. הנפש היא חשופה. יש בשירים חוסר-מעצורים, היעדר-בושה. מה שנגע ללב. משהו רומנטי ואבוד, פאתטי ומלא כאב, ואהבה. תרבות מיוחדת. אני חושב שאנחנו פשוט לא יודעים עליה הרבה מפני שהקומוניסטים לא הצליחו ליצור ספרות אמיתית ולא מוסיקה, וכל מה שאנחנו יודעים בא או ממחנות-הריכוז שלהם, או מאיזו תרבות עשויה כיד-תחבת.

כיום איני יודע — עברו כבר הרבה שנים, באו דורות חדשים של אנשים, אבל אז היו אלה אנשים מסכנים שחיו יחד, בתנאים גרועים מאוד, ואנשים אלה היוו, לפי המונח של ובר, את העולם של הפאריה, עולם שאין בו אחריות. האדם אינו אחראי לחברה, אינו אחראי לעולם; הוא חי לו, כמו בגיטו — הוא חי לעצמו, ויש בו הרברים האיומים של הגיטו: הצפיפות, חוסר המרחק, מרחק אנושי ונפשי. מצד שני יש בו הרבה חום, כל אחד מתחמם בהבל-פיו של הזולת — החום, הסימפאטיה, העזרה ההדדית הרבה, החיבה לילדים.

מה שהכריע בעיני הורי, והאנשים מסביב, היה הצד הזה של המקריות העצומה, של חוסר-היציבות בתחום הציבורי, שיכול לקפוץ עליך פתאום כמו איזה אריה. כאלו אתה באיזה ג'ונגל משונה. הקאפריזו מגלה שאתה עבד. הגורל הוא באמת גורל, כמו ברולטה. כל הזמן אתה מרגיש שאתה משחק, מסכן דברים בעלי חשיבות עצומה, ואתה צריך לדעת לנווט את הסירה שלך.

חזרנו בתחילת שנת 1946. הייתי אז ילד כבן עשר. הנסיעה חזרה היתה ארוכה, וכמו תמיד בנסיעות האלה, כל הרכבת הפכה למין בית-מסחר ענק. פה היה חסר מלח, ושם חסר משהו אחר, ואנשים היו קופצים מהרכבת וחוזרים לרכבת. המכוני-איים היו עוצרים את הרכבת כל מאה קילומטר לערך, ואומרים שצריך לתקן אותה, כי אינה נוסעת. והנוסעים היו אוספים ביניהם כסף, ופתאום היתה הרכבת מזנקת קדימה. אנו, הילדים, כמוכן נהנינו מאוד. היינו יושבים מתחת לקרונות, וכאשר היו מעבירים את הקרונות לפסים אחרים, היינו רצים, ומחכים עד שהיא תחזור, ושם, אני חושב, נפגשתי בפעם הראשונה עם טכנולוגיה, כי במקום שגרנו קודם לא היתה טכנולוגיה. אולי רק אוטו או רדיו, לא יותר. פעם אחת עזרה הרכבת שלנו ליד שדה-הקרב של שריון. אני יודע, ואף פעם לא הצלחתי לברר איפה זה היה, כי יש קטע גדול של הנסיעה שאני לא זוכר. שדה-הקרב היה ענק. המון טנקים מופצצים והרוסים; ירדנו כמוכן מן הרכבת, שעמדה שם די הרבה שעות, והיינו קופצים לתוך הטנקים, להסתכל, ושם ראיתי פעם ראשונה — את החוטמים הצבעוניים, שהיו בוודאי של מכשירי-הקשר של הטנקים. דברים שאף פעם לא ראיתי קודם, וזה היה בעיני דבר עצום. שדה-הקרב ענק ובו המון טנקים ושריוניות. ולבסוף, כאשר הגענו לפולין, החזרה היתה מאוד לא נעימה.

התגעגעת? רצית לחזור? ודאי. למדתי כבר קודם לכן בשתי כיתות פולניות בתוך בית-הספר הרוסי. והיה לי

מסע ב-8½ שורות

החדר בחלום הדאגה נרדמה בפקבוק השחוי
אני עוף שכור מתבשל בין הזמנים
אקה יפי שפוי שוכן עקשיו בנפשי
עם עננת-עשב וכוסיות ישועה
צין לא יבל חציר לא יבש
בערוצים צלולים עץ מחליף אתי צבעים
לב פועם הוא הירח הלח רובץ בתוף זרועותי
בתוף הלילה הקסם בתוף העולם. רככת שדים נפלאה

מסע אחר, בשורה אחת יותר

ובלילה חלומות וכתלום האשה
אלה קדומה באור ערבים עולה אלי
כמו מתוף המים מפציעה בי המיה
יפיה היה לי לכנפים ולאור עולם
ולכה שחג עמי מעל הגגות
יצק בהקיצו קיר עבות (ובדיות)
דרך לא עברתי יותר לא עבר
איש אחר מתוף מחסם מדכדך זה
כמו צפור אני מנער זכרון
אחר זכרון.

אגב טיול בפארק הירקון

אוג ועיני ירקת מפריחות
קשר של תשוקה
בחשאי טוחן הלב צפיות צבורות
צללים עולים ויורדים נרית הנקר בלילה
פריון של שקט בין צצי פנף פורח
ואני שומע: האדמה נעה לא רק רגלינו
הזמן המקום והגוף הזה הומים אפשריות
ליד מדרגות מים ארבה לנו ההמיה
תוף כדי דבור אגב חכוף חושני
מסע מתוך לתוף הדם המתאנה
בחצי הדרך מסרבת להמשיך מה יש מי רואה איפה
אורב כלי בהלה בדויה רק רגע רהוט
פרט קטן הנוחיות.
הסוף היה התבשל שם
משהו שלא ישבח.

לואי בן כליפא: בחלון הראווה רישום בטכניקה מעורבת

→ שאפשר לתפוס גם אחרת את המציאות. שאתה לא מוכרח להיות כך, עם האף בתוך הזפת. דבר אחר שעשה עלי רושם היה התיאטרון, הצגה של "כטוב בעיניכם" עם שחקנית יפהפיה ששיחקה את רוזלינד, ויופיה עזר לי ודאי לאהוב את שקספיר. אני זוכר שהתרשמתי מכך שבמערכה השנייה, כאשר הנסיך-הגולה מדבר עם אחד מאנשיו, ז'אק או אמין, הוא אומר: הנה עכשיו אנחנו חופשיים מטרדות הצבור, ואנחנו נמצאים פה בטבע, ואנחנו שומעים את הלשונות בעצים, וספרים בתוך נחל מבעבע — — ואז עונה לו, אמין או ז'אק, ואומר: אשריך שאתה יכול לתרגם את עקשות הגורל לסגנון שלי ומתוק כזה. ואני הרגשתי שאפשר לסדר את הדברים אחרת. לא הסתכלתי מצד הנסיך, אלא מצידו של שקספיר. כמו שחשבתי על וארשה מזווית הראיה של הציירים האלה, כלוטו ונורבלין, שכך הם יכולים לראותה. ואם הם רוצים — הם לא רואים את החורבות. אמנם במאה ה-18 לא היו חורבות, אבל גם אז הם ראו מה שרצו לראות, ועשו בציור מה שרצו, את צרפת או איטליה — בתוך הנוף הפולני הזה. דבר נוסף שהשפיע עלי היה הרצון לצאת מהחברה היהודית הסגורה, שלבד מן החום והסימפטיה שבה, היתה גם צפופה מאוד ומעיקה ולא הניחה לי שום מרחב להתבטא בו. וכך, מתוך געגועים חזקים למשהו אחר, תרבות, יצרתי אותה לעצמי. העולם התרבותי הוא במידה מסוימת עולם כמירדתי, עולם מלא תהודות שכל דבר בו הוא הד למשהו אחר. אני חושב שהוא עדיף על העולם הדתי, מפני שהוא ניתן לתקוף מסויים, ניתן לעיכוב ולביקורת. דבר שאינו אפשרי בעולם הדתי. עולם האמנות, מעצם היותו פתוח יותר, הוא גם פגיע יותר, ניתן להרס, חלש יותר במידה רבה, אבל הוא מלא תהודות אין-סופיות. כשאתה מתחיל להיכנס לעולם הזה, שאתה מתגעגע אליו, לאט-לאט הכל מתאפשר. ולא חשוב אילו ספרים אתה קורא (ואני הייתי קורא שיש-שבעה ספרים ליום, בגיל שתיים-עשרה לערך), ואיזו מוסיקה אתה שומע: לאט-לאט העולם שלך מתעשר, נעשה ברור יותר, ואתה יכול למצוא דרך בתוכו. כי בעולם התרבות הדבר הכי חשוב הוא המוטיבאציה. ליצור עולם שאתה יכול לחיות בו ולשלוט בו, ולא להיות רק קורבן פסיבי. ■

→ טור עיתון קד

"יום סרט" לפרסים!

בפרס טשרניחובסקי לתרגום, מטעם עיריית תל-אביב, זכו ארבעה (!) מתרגמים; וסכמו, 3000 שקל, חולק בין ארבעתם — 750 שקל למתרגם! סכום השווה בערך לזה המשולם למתרגם-מעולה עבור גליון-דפוס אחד! אהרן אמיר, אחד ממקבלי ה"פרסי", החזיר, ובצדק, את הסכום המגוחך — לידי נותניו. יש לומר בפירוש — אין ערך כיום לכל השמות הנכבדים המקשטים את פרסי הספרות בישראל. האינפלציה שחקה כליל את סכומיהם, כולל את פרס היצירה מטעם ראש-הממשלה שאינו מאפשר כיום שנת יצירה אלא ארבעה חודשים בקושי, אחד מדי רבע שנה, על פי קצב הענקתו. הגוף שיקום היום ויקבע פרסים ספרותיים חדשים בסדר גודל של שלושים עד ארבעים אלף שקלים לפרס, וללא אפשרות לפצלו — ייהפך בבת-אחת למעניק "פרס גונקור" העברי! — ואז אולי תיפסק גם התופעה המעציבה שסופרים רציניים אינם מגישים את מועמדותם לפרסים וזאת, לא פעם, משום שמחיר ארבעה עותקים כפול עשרה סופרים שיגישו כל אחד כנדרש את מועמדותו — עלה ברוב המקרים על סכום הפרס כולו! אכן, יותר טוב להשקיע ב"טוטו".

בדיחת המאתיים

עם הכללת מאתיים ספרים עבריים ברשימת הקריאה המומלצת של תוכנית הספרות בבתי-הספר התיכוניים בארץ קמו ויכוחים לא מעט באשר ל"כיבודים" — מי נכלל בתוכנית ומי לא. איש מכל אנשי ה"ספרות" לא שאל עצמו שאלה פשוטה — האם מאתיים ספרים אלה, ואחרים, אכן זמינים לקורא העברי? משיחות עם מורים לספרות, ובייחוד במקומות מרוחקים, מתברר שהמצב הוא כך: חלק ניכר מן הספרים המומלצים אצל, בין בחנויות ובין גם בהוצאות עצמן, ואין להשיגם. ובאשר לאותם ספרים שניתן לקנותם — רכישת חמישה ספרים לשנה בממוצע על ידי כל תלמיד פירושה תוספת של קרוב למאתיים שקל על ההוצאות הגבוהות בלאו-הכי לספרי-לימוד. קניית עשרים-שלושים עותקים מחמישה ספרים בלבד מתוך רשימת המאתיים, על ידי בית-הספר עצמו, פירושה הוצאה של כארבעים אלף שקל במחירי חודש זה. אם נוסיף לכך את העובדה שלא כל מורה באותו בית-ספר בוחר ללמד את אותן יצירות — יתברר שהאפשרות שבתי-הספר ירכשו את העותקים לספריותיהם היא דמיונית ביותר. מה קורה בינתיים בשטח? המורים מלמדים את הספרים המצויים בעין, או מצלמים מתוך ספרים, והתוכנית ברובה נותרת ריקה מתוכן. אילו משרד-החינוך היה פועל גם כמשרד-תרבות (שלא היום, כשהתרבות היא סרח-עודף לו) — היה שוקד על קיום חוק הספריות הציבוריות, ודואג גם להקמת ספריה מרכזית להשאלת עותקי-הספרים, המומלצים בתוכנית, לכל בתי-הספר בארץ על פי תוכנו. הלוך בחשבון מראש את משאלותיו של כל מורה ומורה באשר לספרים שאותם ילמד בשנה הקרובה. מפעל כזה היה מעניק גם דחיפה עצומה למו"לות של הספר העברי המקורי. אילו, טור זה לא עדיין לתשובה ממשרד-החינוך גם על נושאים קודמים שהעלה, כגון שדרוש לתרבות שר. האם מישהו שם מקדיש בכלל מחשבה לנושאים אים אלה? ■

אבי"ע